

XHAMITË DHE NËPUNËSIT FETAR NË PRIZREN ME RRETHINË MË 1919

Formimi i Mbretërisë Serbo-Kroato-Sllovene përfaqëson një kthesë të rëndësishme në historinë e sllavëve të jugut. Me formimin e këtij shteti sllavët e jugut përherë të parë u bashkuan brenda-përbrenda të një shteti. Që nga viti 1918 e deri më 1941 fjalën kryesore në Mbretërinë SKS, e pastaj edhe në Jugosllavinë e Vjetër e kishin serbomdhenjtë¹.

Me formimin e Mbretërisë SKS, Kosova u gjend në përbërjen e këtij shteti. Andaj, të gjithë banorët e këtij territori, ishin të obliguar të përfillin tërë ligjshmërinë e shtetit të ri. Edhe pse në esencë ato vlenin për tërë territorin e Mbretërisë SKS, megjithatë, ato nuk zbatoheshin njësoj në të gjitha viset e kësaj mbretërie, sepse ndaj shqiptarëve ushtrohej një politikë diskriminuese e represive, qëllimi i së cilës ishte që ky popull ose të asimilohej e të shkombëtarizohej ose të humbte perspektivën e të shpërngulej². Popullsia dhe gjuha shqipe nga kjo Mbretëri konsiderohej element shumë i rrezikshëm³. Ndaj shqiptarëve bëheshin padrejtësi të mëdha. Ata nuk kishin pothuajse kurrfarë të drejtash, as ato më elementare – të drejtën e përdorimit të gjuhës shqipe në punët politike, të drejtën e shkollimit në gjuhën amtare etj.. Shqiptarët i nënshtroheshin dhun-

¹ Dr. M u h a m e t T ë r n a v a , *Kaçaniku me rrethinë deri në Luftën e Dytë Botërore*, Prishtinë, 1995, f. 86.

² Dr. A b d u l l a R. V o k r r i , *Shkollat dhe arsimit në Kosovë ndërmjet dy luftërave botërore (1918-1941)*, Prishtinë, 1990, f. 19.

³ Dr. H a k i f B a j r a m i , Qëndrimi i Jugosllavisë Monarkiste ndaj arsimit dhe kulturës së shqiptarëve në Kosovë (1918-1941), *Kosova*, nr. 12, Prishtinë, 1983, f. 201.

ës dhe gjenocidit⁴. Kundër shqiptarëve është bërë terror i përhershëm, i cili është manifestuar në arrestimet e shpeshta, në torturimin dhe likuidimin e tyre. Shqiptarët s'kishin kurrfarë pushteti dhe ishin në një gjendje të vështirë, si në pikëpamje politike, ekonomike ashtu edhe nacionale⁵. Ata gjendeshin brenda një burgu të vërtetë. Hegjemonizmi serbomadh edhe pozitën fetare e kishte nën kontrollë. Me fjalë tjera, Kosova përfaqësonte një lloj kolonie të Mbretërisë SKS⁶.

Politika antishqiptare e pushtetmbajtësve të Mbretërisë SKS, më pas edhe të Jugosllavisë së Vjetër, del në shesh edhe me rastin e ndarjes administrative të viseve që banoheshin me shumicë nga shqiptarët. Nga viti 1918 e deri në vitin 1941 viset që shumicën e banorëve i kishin shqiptarë nuk u gjenden asnjëherë në një njësi territoriale e administrative. Përkundrazi, ato u copëtuan për së tepërmi, dhe përmes një copëtimi të tillë, apo ndarjeje territoriale dhe administrative, synohej prishja e homogjenitetit dhe unitetit shqiptar⁷. Krejt kjo vlen edhe për territorin e Kosovës.

Territori i Kosovës gjatë kohës së Mbretërisë SKS nuk paraqiste ndonjë tërësi administrative. Një ndarje e tillë ishte e karakterit thjesht politik.

Edhe Prizreni me rrethinë iu nënshtrua sistemit të ndarjes territoriale-administrative të regjimit të Mbretërisë SKS.

Siç dihet, Rrethi i Prizrenit gjatë Luftës së Parë Botërore ishte nën okupimin e Bullgarisë dhe të Austro-Hungarisë, që i përkisnin bllokut centralist të fuqive ndërluftuese⁸.

Në fillim të tetorit të vitit 1918 të parët në Kosovë dëpërtuan forcat e ushtrisë franceze, e pastaj ato të ushtrisë serbe. Forcat franceze e morën Kosovën deri nga mesi i tetorit të vitit 1918, e pastaj

⁴ Dr. M u h a m e t T ë r n a v a, vep. cit., f. 86.

⁵ Më gjerësisht shih: Dr. Ali Hadri, *Gjakova prej themelimit deri më 1941, Kosova*, nr. 1, Prishtinë, 1972. f. 428-432.

⁶ Po aty, f.87.

⁷ Po aty, f. 96.

⁸ Dr. M u h a m e t S h a t r i, Marrëdhëniet ekonomike-shoqërore në Prizren dhe rrethinë (1918-1941), *Kosova*, nr.15, Prishtinë, 1986, f. 258.

ia dorëzuan Komandës së Divizionit jugosllav. Me këtë filloi rive-ndosja e pushtetit të Mbretërisë SKS. Ky Divizion vendosi njësitë e veta në Kosovë gjër në fund të tetorit të vitit 1918⁹. Prishtina, si qendër natyrore, gjeografike e politike, bëhet seli e Divizionit të Kosovës, që i përkiste Armatës III me qendër në Shkup. Aty u vendos Komanda e Divizionit të Krahinës (Kosovës) që më tej ndahej në zona të regjimenteve ushtarake¹⁰.

Edhe Prizrenin të parët e morën forcat franceze, me ndihmën e të cilëve, ushtria serbe ia doli ta riokuponte edhe këtë pjesë të Kosovës dhe të vendoste pushtetin ushtarak, për të “qetësuar” shqiptarët, që ishin këmbëngulës kundër rivendosjes së pushtetit të Mbretërisë së Serbisë në viset e banuara me shumicë prej tyre. Në Prizren u dislokua Batalioni i Parë Malor, me një pjesë të Regjimentit të Municionit¹¹.

Krahas vendosjes së pushtetit policor e ushtarak, më 1918 u bë edhe ndarja administrative e territoriale e Kosovës, pra edhe e Prizrenit me rrethinë, që ishte e njëjtë me ndarjen territoriale të vitit 1913. Në bazë të ndarjes së vitit 1913 dhe sipas Dekretligjit të vitit 1919 u konstitua edhe Qarku i Prizrenit, i cili në këtë kohë kishte gjithsej 6 rrethe, 75 komuna, 326 vendbanime e 114002 banorë¹². Ndërkaq, në këtë kohë në Qarkun e Prizrenit jetonin 98886 ose 85.50% shqiptarë të besimit islam¹³.

Në Prizren në këtë kohë vepronte edhe Myftinia e Qarkut të Prizrenit, e cila udhëhiqte jetën fetare islame të këtij Qarku, myfti i së cilës, asokohe, ishte Idriz ef. Hizri¹⁴. Qendra të myftinive kishte edhe në disa rrethe të Qarkut të Prizrenit, si në Rrethin e Gorës, të Podgorës dhe të Podrimës¹⁵.

⁹ Dr. A l i H a d r i, vep. cit. f. 421.

¹⁰ Dr. I z b e r H o t i, Rrethanat shoqërore në Prishtinë dhe në rrethinë ndërmjet dy luftërave botërore, *Kosova*, nr. 12, Prishtinë, 1983, f. 258.

¹¹ Dr. M u h a m e t S h a t r i, vep. cit. f.259.

¹² Po aty.

¹³ Po aty.

¹⁴ Arkivi i Kosovës, Fondi Myftinia e Qarkut të Prizrenit, 1919-1930, k.1.

¹⁵ Mr. H a k i K a s u m i, Bashkësia Fetare Islame në Kosovë më 1918-1929, *Vjetari i Arkivit të Kosovës*, nr.XII-XIII, Prishtinë, 1981, f. 255.

Pushtetin e Mbretërisë SKS gjithmonë e kanë penguar institucionet fetare islame dhe ulematë shqiptarë - paria islame, të cilët cilësoheshin si “njerëz shumë të rrezikshëm”¹⁶, prandaj ajo asnjëherë nuk ka qenë indiferente ndaj veprimtarisë së këtyre institucioneve, të cilat nuk kishin karakter të thjesht fetar, sepse shumë nga ato ishin me orientime kombëtare, sidomos medresetë¹⁷. Prandaj organet shtetërore filluan të ushtrojnë një kontroll të fort mbi to, duke kërkuar që të mblidhen të dhëna për çdo imam, shkollë e xhami veç e veç dhe duke u interesuar për orientimet e tyre¹⁸, që më pas të hartohen lista sekrete për likuidimin dhe shpërnguljen e ulemave, në njërën anë, dhe të merren vendime me arsyetime më banale për mbylljen dhe shkatërrimin e medreseve, mektebeve dhe xhamive, në anën tjetër, me qëllim që të çrrënjosen vlerat historike dhe fetare. Këtë e dëshmojnë dokumentet e shumta arkivore të kohës, sikurse ky që po paraqesim në vazhdim.

Një kërkesë e tillë, në të cilën kërkoheshin të dhëna për xhamitë, imamët, hatibët, muezinët dhe nëpunësit tjerë fetar islam të Qarkut të Prizrenit dhe të rretheve të tij, e drejtuar nga Komanda e Divizionit të Krahinës së Kosovës, me qendër në Prishtinë, nr. 5434, dt. 13 dhjetor 1919, iu dërgua edhe Myftinisë së Qarkut të Prizrenit.

Nga kjo Myftini kërkoheshin të dhëna për: “...numrin e xhamive në Qarkun e juaj (të Prizrenit-S.M.), si quhen ato dhe në cilat vende gjenden. Sa medrese ka në këtë Qark, ku gjenden, kush ka të drejtë të ndjekë mësimet në ato medrese, sa zgjatë shkollimi dhe çka bëhet ai që i mbaronë këto medrese”¹⁹.

Gjithashtu kërkoheshin të dhëna edhe për “emrat e të gjithë “udhëheqësve shpirtëror” aktual të Qarkut – emrat e hoxhallarëve, kaimëve, vaizëve etj., së bashku me titujt e tyre, si dhe ku dhe çfarë

¹⁶ Dr. H a k i f B a j r a m i, vep. cit. f. 201.

¹⁷ Dr. A b d u l l a R. V o k r r i, vep. cit. f.13.

¹⁸ Po aty, f. 195.

¹⁹ Akivi i Kosovës, Fondi Myftinia e Rrethit të Gorës, 1919-1938, k. 1, dok. nr. 12.

funkcioni kryejnë. Kjo përbën një punë urgjente...²⁰, thuhej në fund të kësaj shkrese të dërguar nga Komanda e Divizionit të Kosovës.

Në Arkivin e Kosovës, Fondi Myftinia e Qarkut të Prizrenit, 1919-1930, kutia I, gjendet përgjigjja dhe regjistrat që myftiu i atëhershëm i Qarkut të Prizrenit, Idriz ef. Hizri-Perzereni, më datë 31 dhjetor 1919, i dërgoi kësaj Komande. Prandaj ne do t'i referohemi këtij dokumenti, i cili botohet përherë të parë, dhe po e japim në tërësi, parasegjithash përshkak të rëndësisë që ka ky dokument dhe kohës kur është shkruar. Ky ka rëndësi sidomos për ata që nesër do të shkruanë për veprimtarinë e institucioneve fetare islame të Kosovës në atë kohë. Pavarësisht nga disa të meta, këto dokumente na japin të dhëna me vlerë historike, të cilat, edhe kur nuk përmbajnë shumë të dhëna, japin materiale plotësuese që konfirmojnë të dhënat e burimeve të tjera. Viti, emrat e xhamive, të medreseve, myderrizëve dhe nëpunësve të tjerë islam që hasim në këto dokumente, mundësojnë që të nxirren konkluzione me interes shkencor. Prandaj, ky shkrim, paraqet një kontribut modest për ndriçimin e veprimtarisë së këtyre institucioneve.

Myftiu i Prizrenit, Idriz ef. Hizri, i përgjigjet Komandës së Divizionit të Kosovës, si vijon:

“Komandës së Divizionit të Krahinës së Kosovës – në Prishtinë:

Lidhur me aktin e kësaj Komande, nr. 5434, më dt. 13 të këtij muaji (dhjetor-S.M.) të këtij viti (1919–S.M.), kjo Myftini (e Prizrenit–S.M.), ka nderin që t’ua dërgojë regjistrat e kërkuar, dhe atë:

1. Regjistrin e xhamive dhe “udhëheqësve shpirtëror”²¹ aktual, të qytetit të Prizrenit, të Rrethit të Sharrit dhe të Rrethit të Podgorës.

²⁰ AK. FMRRG, 1919-1938, k.1.

²¹ Sipas mësimëve të Fesë Islame, në Islam nuk ka udhëheqës shpirtërorë, siç konceptohet kjo në fetë tjera, por meqenëse përgjigja i që dërguar institucionit me besim përkatës joislam, atëherë edhe myftiu i Prizrenit ka shënuar ashtu si edhe i është urdhëruar nga Komanda e Divizionit të Kosovës. Prandaj edhe ne

2. Regjistrin e Rrethit të Gorës

3. Regjistrin e Rrethit të Podrimës

Regjistri i xhamive dhe “udhëheqësve shpirtëror” të Rrethit të Hasit, deri më sot nuk është përfunduar”²².

Ai në përgjigjen e tij vazhdon: ”Siç shihet nga regjistrat e kësaj Myftinie, në këtë Qark (të Prizrenit-S.M.) ka katër medrese, tri këtu (në Prizren-S.M.) dhe një në fshatin Bresanë të Rrethit të Gorës. Shkollimi në këto medrese zgjat 15 vjet dhe ai që mbaron këtë shkollë bëhet “udhëheqës shpirtëror” (imam, mësues i fesë, myderriz, etj)”²³.- thuhej në këtë shkresë, për të vazhduar: ”Me se e lajmërojmë Komandën e Divizionit të Krahinës së Kosovës, duke u përgjigjur në aktin e kësaj Komande, nr. 5434.”²⁴

Pasojnë regjistrat e përpiluar nga ana e Myftinisë së Qarkut të Prizrenit, për Rrethin e Sharrit, Rrethin e Podrimës, Rrethin e Podgorës dhe qytetin e Prizrenit, ndërsa mungon ai i Rrethit të Hasit “ende i papërfunduar”- siç thuhej në përgjigjen e Myftiut të Prizrenit, dhe ai i Rrethit të Gorës²⁵, për të cilin nuk kemi të dhëna.

Ç’është e drejta, në Arkivin e Kosovës, Fondi i Myftinisë së Rrethit të Gorës, 1919-1934, kutia 2, ka dokumente të shumta, si për xhamitë ashtu edhe për institucionet tjera dhe nëpunësit fetar islam të këtij Rrethi, për të cilin do të shkruajmë ndonjëherë tjetër.

Duke iu referuar këtyre regjistrave, mësojmë se në Qarkun e Prizrenit, në vitin 1919, ekzistonin 79 xhami dhe 4 medrese. Në qytetin e Prizrenit gjendeshin gjithsej 24 xhami, në Rrethin e Podrimës 23, në rrethin e Sharrit 19 dhe në Rrethin e Podgorës 13 xhami. Gjithashtu mësojmë edhe për emrin e këtyre xhamive dhe vendin e tyre, emrin e 80 imamëve që shërbenin në ato xhami, 31 hatibëve (pa llogaritur ata që kanë shërbyer edhe si imam edhe si hatib), 58 myezinëve, 50 kaimëve (mirëmbajtësve të xhamive), 2 mytevelive

për hir të origjinalitetit po e lëmë ashtu si shënon në dokument, por duke e vënë në mes të thonjzave.

²² Arkivi i Kosovës, Fondi Myftinia e Qarkut të Prizrenit, 1919-1930, k.1.

²³ Po aty.

²⁴ Po aty.

²⁵ Shih: *Materiale*, fq. 209

(mbikëqyrësve të vakufëve), 2 mësuesve të fesë (mualimëve), 4 myderrizëve dhe 17 shehlerëve.

E dhënë tjetër me vlerë, që del nga këta regjistra, sidomos për historinë e ekonomisë është edhe shuma e të ardhurave që kanë marrë nëpunësit fetar islam. Të ardhurat vjetore, sipas dokumenteve, janë dhënë nga vakufi dhe nga vendasit (xhemati), përkatësisht nga kontributet e banorëve të fshatit a të lagjës. Këto pagesa realizoheshin në tri mënyra: me dinarë, me groshë dhe me okë drithi. Por nuk janë paguar të gjithë imamët, hatibët, myezinët, kaimët dhe mytevelitë. Sipas regjistrave, një pjesë bukur e madhe e tyre kanë shërbyer pa pagesë. Aty nuk shënon nga kush dhe sa janë pagur myderrizët dhe shehlerët. Madje për shehlerët nuk jepen fare të dhëna, se në cilën teqe kanë shërbyer, përveç asaj se janë nga Prizreni.

Gjithashtu, në bazë të këtyre regjistrave, nuk dimë se sa kanë qenë të ardhurat e atyre imamëve që janë paguar nga shteti, prandaj aty ku mungojnë të dhënat ne kemi shënuar shënjen (?) pikëpyetje.

Një e dhënë tjetër me rëndësi, që del nga këta regjistra, mendojmë, është edhe ajo se në shumë xhami, sidomos në ato më kryesorët dhe më të vizituara nga xhemati, shërbimet fetare i ka kryer jo vetëm një imam e një myezin, siç e kemi një gjendje të tillë sot, por krahas këtyre kanë shërbyer edhe hatibi, kaimi, e madje diku-diku edhe dy imam dhe dy myezin, pastaj mësuesi i fesë (mualimi) dhe myteveliu. Kjo është traditë e trashëguar nga koha e Perandorisë Osmane, që me kalimin e kohës, fatkeqësisht, dukshëm është zbehur.

Gjithashtu, ndodh që një person në një xhami të ketë shërbyer si imam, ndërsa në xhaminë tjetër si hatib, sikundër edhe një kaim të ketë shërbyer në dy xhami.

Sadik Mehmeti - Prishtina

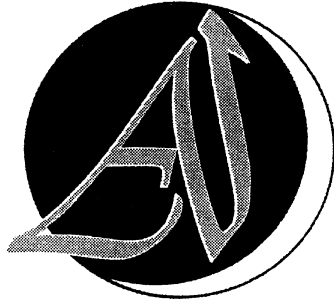
Mosques and religious clerks in Prizren and the settlements in 1919

Summary

With the aim of having a more strict control on the Islam institutions, the state authorities of the Serb, Croat and Slovenian Kingdom requested data for each imam, schol and mosque separately, for the conditions of the medrese, mosques and mektebs.

The mufti of that time in Prizren, Idriz ef. Hizri has reserved important data which show the activity of Islam institutions.

From the presented data we find out that 79 mosques and 4 medrese existed in 1919 in the city of Prizren and Sharr, Podgorë and Podrime. We also learn about the names of the mosques and their location, names of the imams that served in those mosques, the names of the hatib, muezin, kaim, muteveli, the teachers who taught religion, muderriz and shehler's. The rank of the income that the Islam religion clerks received then is important. They received their income from vakuf or from the local population. This was done in three ways: with dinars, white bean and wheat, eg. 240 din, 58 din. White bean 700 okka 150 okka wheat, 1200 okka wheat, 1050 okka wheat etc.

Materialie

